

1993. POÈTICA DE LA CIUTAT. CRÒNIQUES DES D'ELX

Gaspar Jaén i Urban

Josep Maria Llompart, adéu per sempre, adéu
Gener 1993

Records de Josep Maria Llompart
Abril 1993

Discurs final del curs 1992-93
Maig 1990

¿Quin dibuix?, ¿quina ciutat? (El dibuix arquitectonic en la
formacio d'una moderna ciutat de mitjana grandaria: Elx entre
els segles XVI y XX)
Juny 1993

Notes per a unes «Jornadas contra la intolerancia. El
urbanismo como favorecedor de la integraci3n de la ciudad»
Juliol 1993

Informe razonado sobre el trabajo final de carrera Escaleras
de bóveda de piedra. La escalera de la sacristía de la iglesia
de Santa María de Elche, de la alumna Ana María Muñoz Pérez
Octubre 1993

JOSEP MARIA LLOMPART, ADÉEU PER SEMPRE, ADÉU

Gener 1993

Avui dijous 28 de gener, ja de nit, em crida Biel Sansano per a parlar una estona i em diu que s'ha mort Josep Maria Llopart. Jo no ho sabia encara: tancat a casa tot el dia, treballant, avui no he vist les notícies de la televisió ni he oït les de la ràdio.

Jaume Vidal, Maria Aurèlia Capmany, Montserrat Roig, Cristòfor Aguado, Joan Fuster, Isa Tròleg, Javier Calvete... I ara, Josep Maria Llopart. Companys, amics i mestres de vida, lletres i ciutats que se n'han anat ja, en dos anys a penes i ens han anayt deixant més i més a soles.

I m'envaïex una gran tristesa perquè amb Llopart se'n va un tros de la nostra pròpia vida i de la nostra memòria col·lectiva i personal, quelcom de tots els que des de fa prop de vint anys intentem fer coses: escrits, llibres, actes, edificis o ciutats, per a que el món siga una mica més amable i culte, més agradós de viure, no sé si més feliç.

I enmig de la pena, em vénen els records de les estones que vam ser junts. Aquells dies de Nadal de l'any 1975, quan a Gandia l'oposició a l'Ajuntament franquista donà els premis de la Safor. Aquella tardor de l'any 1977, quan vam fer a Palma el final de l'àmbit de literatura del Congrés de Cultura Catalana i Llopart feu un parlament memorable en una plaça Major plena de gom a gom. La primavera als Jocs Florals de Barcelona l'any 1980. Un any que recitarem junts amb molts altres poetes, en el recital 1.000 de Celdoni Fonoll. Els Jocs Florals del 1992, amb Margarit i Evtushenko. Recorde, en fi, la tardor de l'any passat, fa dos mesos, quan al Teatre Principal de Palma li vam fer un homenatge i ell, radiant, emocionat i agraït, ens mirava des del seu seient plàcidament, amb benevolència, mentre nosaltres, un per un, li anavem llegint els nostres textos davant d'un públic, el seu, que plenava la sala.

Aquells dies a Palma, amb Jaume Pérez Muntaner vam anar a la llibreria d'En Moll, on ens regalaren un calendari per a l'any 1993 amb un poema de Llopart a cada mes. M'alegrà tenir-lo pel que significava de bon auguri per a l'any nou, però ara té el valor afegit de la companyia que em faran tot el any els versos del poeta illenc, conforme arranque les fulles.

Llopart també vingué a Elx nombroses vegades els darrers quinze anys. La primera crec que fou l'any 1979, quan férem el Primer encontre de poesia catalana jove a l'hort del Gat i ens va llegir un poema del seu llibre Mandràgola. La darrera, la primavera de l'any passat, quan fou jurat als premis Ciutat d'Elx i soparem junts, en la mateixa taula, al restaurant del Parc Municipal. Entre una ocasió i l'altra vingué també a presentar el meu llibre Cambra de Mapes, a veure la Festa amb uns companys de Barcelona, a més encontres de poesia jove, a fer

de jurat dels premis d'Elx...

I, casualitats de la vida, fa a penes vuit dies que vaig fomar part del jurat que li atorgà el premi Ciutat de Palma al seu llibre Spiritual. La nit del sopar em vaig portar un exemplar del llibre, regal de l'Alex Susanna, per a que me'l dedicara. Però Llopart no pogué venir perquè, segons ens digué Miquel Angel Riera, s'havia trobat malament a Barcelona uns dies abans i havia hagut de tornar prestament a Mallorca. ¿Qui m'havia de dir aleshores que serien les últimes notícies que tendria d'ell en vida?

Però Llopart ens deixa una gran herència literària, cívica i espiritual. Seran inoblidables la seua generositat i paciència, el seu mestratge cap als poetes joves, cap als que organitzavem actes cívics o literaris de qualsevol mena, la seua bonhomia de patriarca gran, comprensiu sempre. Però, sobre tot, tindrem el tresor dels seus versos i assaigs, magnífics i plens de saviesa.

I encara em quedarà la seua última lliçó: la d'una vida de lluita, sempre a la vora de l'afecte de la seua companya Encarna. Voldria no oblidar mai la placidesa de Llopart i Encarna, l'un vora l'altre, a l'escenari del Teatre Principal de Palma, el dia 24 de novembre del 1992, tots dos somrient i somrient-se, quan ja la seua vida plegats estava a punt d'acabar-se i ningú no ho sabiem encara, però veiem que allò que teniem al davant era una vida construïda en comú: Llopart i Encarna sempre junts allà on anaren, una vida plena dels fruits que donen la bondat, la generositat, la companyia i la satisfacció d'haver complert gustosament amb els altres i amb u mateix. Una vida en pau que pot ser tants de nosaltres voldriem tenir. Adéu, Llopart, adéu. Que la pau t'acompanye sempre allà on sigues.

GJiU. 28-01-1993

[«Josep Maria Llopart, adéu per sempre, adéu», Información,
31-01-1993, Alacant, p. 8]

Revisat:

RECORDS DE JOSEP MARIA LLOMPART

Abril 1993

Senyores i senyors, bona nit.

Vaig conèixer Josep Maria Llompart l'any 1975, quan ja tombava la segona meitat del segle XX i ell ja duia molts anys de brega social i de pràctica poètica.

Aquells eren anys de canvi a l'Estat Espanyol. Com molts de vostés recordaran, es trobava recent la mort del dictador i desenvolupàvem els treballs del Congrés de Cultura Catalana.

Els nous poetes de la generació dels setanta erem uns joves irats que anàvem amunt i avall els Països Catalans, que ens passejàvem sovint per Barcelona, València i Ciutat de Mallorca.

I per a molts de nosaltres, Llompart, a més de ser un dels grans escriptors catalans contemporanis, era mestre, poeta, company de versos i viatges. Llompart, ara ho sabem millor que aleshores, ens ajudava a créixer, a aprendre, a fer-nos grans. Llompart ens presentava els llibres i ens refermava la memòria.

¿Que queda d'aquells anys setanta que fóren joves? Recorde un hivern que s'escolà al crit de llibertat, amnistia i estatut d'autonomia; els premis de Gandia el 1975, la manifestació a Palma, en el final de l'Ambit de Literatura del Congrés de Cultura Catalana la tardor del 1977.

Després van venir els encontres de poesia catalana que, amb la restauració dels ajuntaments democràtics, férem a Elx durant uns anys a partir del 1979.

Mire les fotografies que ens férem a l'hort de Motxo d'Elx el 1982, Llompart, la seua companya Encarna i Ramon Pinyol, quan tots tres van venir a presentar el meu llibre Cambra de Mapes a l'hort del Xocolater.

I recorde un novembre, quan, amb uns altres amics, van venir a veure la Festa d'Elx.

I l'escrit que vaig fer sobre la seua Obra Poètica, publicada a les col·leccions del poeta Ramon Pinyol.

Però, sobre tot, recorde els escrits que tan generosament feu ell per als nostres llibres, quan a Elx es bellugava una nova i agitada joventut i hi havia llum a l'entranya que s'oferia a l'endevinament de l'augur, en una bella metàfora.

En les seues pròpies paraules, en aquells anys el poeta es trobava

"Elx adormida en el bessó de l'estiu, de tots els migdies d'estiu, amb confitures i eixarops. La Mare de Déu d'agost, cossiols de bellveures, begònies tremoladisses, llambregueig de l'aigua en el rec, tot just pouada. L'hort i la calç, el silenci més sonor, malalt de cigales. Per les alcoves de la sesta i dels llençols de fil, broadores de cera."

Després s'assentaren les noves administracions públiques

democràtiques sorgides uns anys abans, i, amb elles, els càrrecs polítics, els partits parlamentaris i les celebracions oficials.

Vam ocupar despatxos, vam conseguir treball fixe, vam cobrar la nostra nòmina cada mes. I tot això devia estar bé. Però volia dir que ens havíem fet grans sense adonar-nos'en.

Alguna gent de la nostra generació prenia decisions importants i feia projectes, ocupà llocs d'importància. I a tot açò, se'ns van passar els anys vuitanta sense sentir a penes.

¿Com mesurar el temps? ¿Quantes coses hi caben? Amb el temps, aquella primerenca ira formal, poètica i política dels poetes dels setanta va amainar entre oposicions, taules, corredors, estances, delegacions, faristols, mítings, discursos i proclames.

¿On són les neus d'antany? ¿Que pot quedar d'aquest segle XX que ja s'acaba?

A penes algunes paraules, alguna carícia sobre una pell que has estimat, la mirada d'alguna persona que et vol, algun gest amicalment tendre, la melangia d'alguna vesprada llunyana o solitària, l'esforç o el plaer d'escriure un llibre, algunes llàgrimes, el tacte breu sobre unes pedres que evocava el poeta Andrés i Estellés, que també, ai, ens ha deixat.

A penes si pot quedar la dolçor d'algun paisatge antic, algún carrer de Praga, Londres o Venècia, un tapetet de randa, net, planxat, blanc, sobre la taula de la cambra en penombra, l'olor d'arbre del paradís i primavera que, impetuosament, plena per maig l'aire dels capvespres en les contrades del Mediterrani.

Pero queden també els versos, alguns versos, dels millors del segle, i algunes reflexions com les que Josep Maria Llompart ens va regalar al llarg de la seua vida, anys i anys d'escriptura acurada i bellíssima.

Quan mor un poeta el millor homenatge que li podem fer és llegir els seus versos. Ara que ja no és amb nosaltres podem llegir fragments de l'obra poètica de Josep Maria Llompart triats a l'atzar. Retrobar versos i idees, la subtil ironia del poeta illenc. Podem tornar a llegir notes, fragments subratllats. I pensar de nou allò que vam escriure fa uns quants anys:

"Són els de Llompart reflexions i versos per a conèixer el món i les coses, la mort, la vellesa, el record. Poemes escrits des d'una cambra antiga, amb vells retrats, vora un canterano. Hi ha un espill; mobles antics i grans de fusta de caoba o d'olivera; un aiguamans amb unes flors de colors blau i rosa dibuixades; la finestra oberta sobre el paisatge per on passen les coses, els objectes del poema, els crepuscles de Mallorca.

"Aqueix paisatge que sempre té marcat el senyal amorós de l'home, com un estigma. El paisatge dels diumenges a l'hora baixa a ciutat, el paisatge provincià al qual el

poeta li dóna la seua mesura exacta, administrativa i quotidiana, bellíssima i desesperant, on fins els elements més grats es troben marcats pel tedi."

Els anys que passen ens deixen els colors de la nostàlgia i de la soledat, un rar, entestat afany de viure. Ara, quan avancen els anys noranta, pròxima ja la fi del segle, ja sense ell, ens hem podem tornar a trobar amb Josep Maria Llompart.

El temps que tot ho tanca i ho desfà, no ha desfet ni oblidat les belles paraules del poeta. El temps que ens ha ensenyat tantes coses, ens ha fet rics del propi temps i dels records, de tots els presents efímers que passen, rics de paraules. Unes paraules per les quals no ha passat el temps i que han restat tan noves i fresques com quan van ser escrites. Ara, que tantes coses han passat, fins i tot el poeta, només pot quedar, si de cas, la paraula escrita, els millors versos fets.

"Animes de cavallers endolats pels senderols del capvespre. Campanes de Sant Jaume de Galícia. Una vella s'arrupeix vora la llar de foc. Aubaïna al finestró i peülles de bestiar per les llambordes." De bell nou, "tots dos, el poeta i jo, vam partir a l'alba."

Era un dijous 28 de gener quan, ja de nit, em cridà Biel Sansano per a parlar una estona i em digué que s'havia mort Josep Maria Llompart. Jo no ho sabia encara: tancat a casa tot el dia, estudiant, no havia vist les notícies a la televisió ni les havia oït a la ràdio.

Jaume Vidal, Maria Aurèlia Capmany, Montserrat Roig, Cristòfor Aguado, Joan Fuster, Isa Tròleg, Javier Calvete, Josep Maria Llompart. I pocs mesos després, Vicent Andrés Estellés.

Companys, amics i mestres de vida, lletres i ciutats que se n'havien anat ja, en dos anys a penes i ens havien anat deixant més i més a soles, una mica més orfes.

I m'envai una gran tristesa perque amb Llompart, com amb Jaume Vidal, com amb la Capmany i la Roig, com amb Fuster, com amb la Tròleg, com amb Cristòfor Aguado, com amb l'Estellés, se n'anava un tros de la nostra pròpia vida i de la nostra memòria col·lectiva i personal, quelcom de tots els que des de fa prop de vint anys intentem fer coses, com ara escrits, llibres, actes, edificis o ciutats, per a que el món siga una mica més amable i culte, un poc més agradós de viure, no sé si més feliç.

I enmig de la pena, aquella nit em vingueren de nou els records de les estones que vam ser junts. Aquells dies de Nadal de l'any 1975, quan a Gandia l'oposició a l'Ajuntament franquista donà els premis de la Safor. Aquella tardor de l'any 1977, quan vam fer a Palma el final de l'àmbit de literatura del Congrés de Cultura Catalana i Llompart feu un parlament memorable en una plaça Major plena de gom a gom. La primavera als Jocs Florals de Barcelona l'any 1980.

Un any que participarem plegats en el recital 1.000 de Celdoni Fonoll. Els Jocs Florals del 1992, amb Margarit,

Evtushenko i molts altres poetes recitant a l'Institut del Teatre de Barcelona. Vaig recordar, en fi, la tardor de l'any 1992, quan al Teatre Principal de Palma li vam fer un homenatge i ell, radiant, emocionat i agraït, ens mirava plàcidament des del seu seient, amb benevolència, mentre nosaltres, un per un, li anavem llegint els nostres textos davant d'un públic que plenava la sala, el seu públic que li donava les gràcies.

Aquells dies a Palma, amb Jaume Pérez Muntaner vam anar a la llibreria d'En Moll, on ens regalaren un calendari per a l'any 1993 amb un poema de Llopart a cada mes. M'alegrà tenir-lo pel que significava de bon auguri per a l'any nou, però sense Llopart, ara té el valor afegit de la companyia que em fan tot l'any els versos del poeta illenc, conforme vaig arrancant les fulles, mes a mes.

Llopart també vingué a Elx nombroses vegades els darrers quinze anys. La primera crec que fou l'any 1979, quan férem el Primerencontre de poesia catalana jove a l'hort del Gat i ens va llegir un poema del seu llibre Mandrágola. La darrera fa just un any, la primavera de l'any passat, quan fou jurat als premis Ciutat d'Elx i soparem junts, en la mateixa taula, al restaurant del Parc Municipal.

Entre una ocasió i l'altra vingué també a presentar el meu llibre Cambra de Mapes, a veure la Festa amb uns companys de Barcelona, a més encontres de poesia jove, a fer de jurat dels premis d'Elx...

I, casualitats de la vida, el proppassat mes de gener, vuit dies abans del seu traspàs, vaig formar part del jurat que li atorgà el premi «Ciutat de Palma» al seu llibre Spiritual. La nit del sopar em vaig portar un exemplar del llibre, regal de l'Alex Susanna, per a que me'l dedicara. Però Llopart ja no pogué venir a la festa perquè, segons ens digué Miquel Angel Riera, s'havia trobat malament de sobte a Barcelona uns dies abans i havia hagut de tornar prest a Mallorca i posar-se en mans dels metges.

¿Qui m'havia de dir aleshores que serien les últimes notícies que tendria d'ell en vida?

Però Llopart ens deixa una gran herència literària, cívica i espiritual. Seran inoblidables la seua generositat i paciència, el seu mestratge cap als poetes joves, cap als que organitzavem actes cívics o literaris de qualsevol mena, la seua bonhomia de patriarca gran, comprensiu sempre. Però, sobre tot, tindrem el tresor dels seus versos i assaigs, magnífics i plens de saviesa.

I encara em quedarà la seua última lliçó: la d'una vida de lluita, sempre a la vora de l'afecte de la seua companya Encarna.

Voldria no oblidar mai la placidesa de Llopart i Encarna, l'un vora l'altre, a l'escenari del Teatre Principal de Palma, el dia 24 de novembre del 1992, tots dos somrient i somrient-se,

quan ja la seua vida plegats estava a punt d'acabar-se i ningú no ho sabíem encara, però veiem que allò que teníem al davant era una vida construïda en comú: Llompart i Encarna sempre junts allà on anaren, una vida plena dels fruits que donen la bondat, la generositat, la companyia i la satisfacció d'haver aconseguit gustosament amb els altres i amb u mateix, la satisfacció de deixar quelcom de diferent en el món després d'haver passat per ell. Una vida en pau que pot ser tants de nosaltres voldríem tenir.

Aquella nit li vaig escriure el meu darrer comiat que vaig acabar amb el meu desig de que la pau acompanyara per sempre allà on fos aquell Josep Maria Llompart que vaig conèixer i que vaig estimar.

Moltes gràcies per la seua atenció. Bona nit

GJiU. 21-04-1993

[Conferència «Homenatge al poeta Josep Maria Llompart», dins els «IX Premis 'Ciutat d'Elx'». Saló de plens, Ajuntament d'Elx, 21-04-1993.]

Revisat:

DISCURS FINAL DEL CURS 1992-93

Maig 1993

Y ya para acabar el curso, y como viene siendo costumbre desde que empecé a dar clases en esta escuela, permitidme que os lea un pequeño discurso de despedida que quiere ser a la vez un escrito de conclusiones y una memoria resumida de actividades.

En cierto modo es una forma de recordar las novedades que ha traído el nuevo curso pero también las semejanzas con otros cursos pasados. Ciertamente, en tanto que balance de unos meses de trabajo, también es un buen momento para hacer propósitos de cambio para los cursos que vienen.

Por lo que a mi respecta, la novedad más importante que me ha traído este curso ha sido el hecho de haber accedido a la cátedra de Dibujo Arquitectónico de esta escuela, después de muchos meses de preparación y estudio intensivo.

Esto me ha supuesto un gran esfuerzo, pero también una gran satisfacción por haber conseguido una meta que me propuse hace algunos años y para llegar a la cual no sólo contaba con mi esfuerzo personal, sino también que debía acompañarme la suerte. La suerte me acompañó, el esfuerzo dió sus frutos y he aquí que ya me teneis de catedrático cuando empecé el curso de mero profesor asociado. En estos momentos el sentimiento de satisfacción se mezcla con un cierto cansancio, pero os aseguro que el esfuerzo ha valido la pena.

En este curso no fue menos importante para el crecimiento de la escuela la ocupación del nuevo edificio destinado a aulas y departamentos. Por fin dejamos aquella aula donde empecé a dar clase hace cuatro años, con pilares en medio, e inauguramos clases nuevas de dibujo, nuevo despacho donde poder trabajar con comodidad y seminarios y biblioteca del departamento donde poder desarrollar actividades académicas. También ha sido significativo para la escuela que se urbanizaran los alrededores de la misma que hasta ahora eran un barrizal si llovía y un desierto si hacía sol.

Otra novedad para mi fue comenzar a dar una clase en valenciano, con lo que ello tiene de normalización en la universidad de mi idioma materno que es también el de muchos de vosotros.

Y ya, para acabar con este capítulo de novedades señalaría la poca gente que este año habeis elegido mis clases, lo cual me ha permitido hacer una enseñanza más personalizada con un seguimiento más cercano de los trabajos de cada uno de vosotros.

El resto del contenido del curso ha sido ya muy semejante de los anteriores, pero no por ello he puesto en él menos ilusión. Obviamente, cada curso sois diferentes los alumnos que venís a mis clases, pero siempre traeis una juventud contagiosa con la que cada curso aprendo de nuevo a vivir y por la que cada curso me dejo de nuevo llevar.

En estos ocho meses os he visto cambiar, crecer, haceros más mayores. Y durante este tiempo hemos vivido juntos todas estas cosas que componen un curso académico en la universidad. Como siempre soy consciente de cuán efímera es nuestra relación, de unos meses apenas, con evidentes diferencias jerárquicas, un tiempo y una relación breves que desaparecen y no dejan más huella que unos recuerdos, unos dibujos o unas fotografías. Pero está bien que así sea y todo consiste en vivir con la máxima intensidad el tiempo que nos ha sido concedido.

Hemos hecho treinta láminas, más las dos del segundo parcial que aún nos falta y las extraordinarias que podáis hacer desde aquí hasta que recoja las carpetas. A lo largo de las clases y las correcciones, he vuelto a aprender de paciencia y de convivencia mútua y he procurado también ser generoso. Procuraré seguir siéndolo en esos días de mediados de junio en los que he de juzgar vuestro trabajo.

Como otros cursos, a lo largo de este que ahora se acaba me he vuelto a sentir satisfecho cuando veía los avances que hacíais la mayoría de vosotros en el dibujo y en la percepción de las formas y el espacio de la arquitectura, me sentía satisfecho, sobre todo, ante vuestra propia satisfacción. Y veía que a pesar de que a lo largo del curso muchos abandonaban la asignatura, la mayoría insistía un lunes tras otro, o un martes tras otro, en adquirir habilidades y conocimientos que le permitieran obtener un título y, más a la larga, desarrollar la profesión de arquitecto técnico que habeis elegido.

Con la elección de edificios existentes hemos pretendido que tengais una nueva manera de mirar y comprender la arquitectura y la ciudad. ¿Recordais? Llegasteis cuando acababa de empezar el otoño y estuvisteis tres semanas sin clase porque caí enfermo. Con todo, recuperamos pronto el tiempo perdido. Tuvimos que reducir las primeras clases de pizarra, en las que a penas si nos dió tiempo a dibujar el pináculo, y salimos enseguida a croquizar del natural.

Empezamos por el banco del paseo de los Tilos, que ahora os parecerá tan simple y elemental. Y después vinieron la balaustrada del Dr. Gadea, la fuente de la plaza de la Santa Faz, con sus malditas curvas en isométrica, la escalera de Correos, la fuente de la plaza de la Muntanyeta, la dichosa OMIC, el Ideal, la fachada principal y el cuerpo cilíndrico del Hospital Provincial, el Ayuntamiento de San Vicent del Raspeig, la ventana de Sanidad, la pérgola del mercado central... Y el que haremos el próximo viernes, que no os voy a decir cual es.

Y así ha ido avanzando y desarrollándose el curso. Cuando se hacía de noche temprano, hicimos algunas tertulias en los bares cercanos a los edificios que dibujábamos. Más de uno y más de dos se rompieron la pierna y fueron algunas clases a dibujar con muletas. Más de uno dejó la asignatura. Pero la mayoría seguisteis dibujando contra toda dificultad. Y ya, la

conferencia que os di sobre El dibujo de la ciudad y la visita de obra a las iglesias de San Nicolás y de Santa María de Alicante fueron las últimas actividades para acabar el curso. Además, Texsa fue generosa y os regaló un casco.

A lo largo de este tiempo he procurado ser exigente con vosotros, como lo soy conmigo mismo. Y no porque si, sino porque estoy convencido de que sólo el esfuerzo puede asegurar buenos resultados profesionales y solo el propio trabajo bien hecho, intelectual o profesional, nos puede satisfacer a los humanos cuando tantas cosas pueden faltar a lo largo de la existencia.

En fin. Por mi parte, como profesor me conformaría con que en este tiempo conmigo hubierais aprendido un poco de dibujo de arquitectura y de método ordenado y disciplinado de trabajo. Y también un poco de libertad y un poco de compañerismo.

Espero que las fotos, el bloc y algunos dibujos os recuerden este curso en mi clase. En cierto modo, de todos los presentes efímeros que pasan sólo podemos aspirar a conservar el recuerdo de unas vivencias, de una compañía, de un sentimiento o de una sensación.

Y ahora mi último mensaje desde esta tarima quiere ser, como siempre, de ánimo para superar todas las pruebas. Aunque eso suponga, también os lo advierto, que debais aspirar a metas cada vez más altas.

Así que tened preparado para el viernes tablero, lápices, papel y goma de borrar; estilógrafos, escuadras y paralex para el sábado. Venid descansados, con la digestión hecha y provistos de agua. No olvidéis el gorrito para el sol del mediodía ni la rebequita para el fresco de la tarde, que esta primavera esta siendo muy revuelta.

Dejad en casa el miedo, los nervios y la inseguridad. Pensad que teneis que demostrarme todo lo que habeis avanzado y aprendido en estos ocho meses de trabajo. Y para ello, es necesario que cada uno piense que es capaz de hacer el dibujo de arquitectura más bonito del mundo. Pero también, que no se hunde el mundo si no se consigue hacerlo.

Yo por mi parte, conforme vayais aprobando, porque estoy seguro que lo conseguireis, me volveré a quedar este año con la satisfacción de haber tenido conmigo los alumnos de primero de arquitectura técnica más maravillosos del mundo.

Gracias por vuestra presencia y por vuestra atención y hasta el viernes.

GJiU. 24-05-1993

Revisat:

¿QUIN DIBUIX?, ¿QUINA CIUTAT? (EL DIBUIX ARQUITECTÒNIC EN LA FORMACIÓ D'UNA MODERNA CIUTAT DE MITJANA GRANDÀRIA: ELX ENTRE ELS SEGLES XVI Y XX)

Juny 1993

00. HIPÒTESIS DE TREBALL

En aquesta ponència pretenem mostrar la incidència que ha tingut el dibuix arquitectònic en la formació d'Elx, una ciutat de mitjana grandària situada al sud del País Valencià.

El nostre objectiu és demostrar la importància del dibuix en la construcció de la ciutat, tant pel que fa a la intervenció en edificis i al seu estudi com pel que fa a la redacció de documents de planejament i projectes de construcció de les diferents architectures i espais urbans.

Aquesta incidència del dibuix en la construcció d'una ciutat és especialment intensa quan, com en el cas de la nostra, existeix un potencial econòmic i una història social i urbana suficientment rica i intensa com per a permetre que es donaren intervencions edilícies i urbanes d'importància quantitativa i qualitativa.

Per tal de demostrar la nostra hipòtesi analitzarem els diferents usos del dibuix d'arquitectura que s'han donat en la pràctica concreta, tot tenint en compte que l'activitat gràfica, en tant que experiència pràctica que dona uns resultats materials palpables (el mateix dibuix, però també l'edifici, l'espai urbà, la sentència judicial o la instal·lació d'aigua) ha anat indisolublenment unida a unes necessitats de les classes que detentaven el poder, i, per tant, solia tenir unes 'finalitats' determinades, ja foren funcionals o ideològiques.

A més, els diferents dibuixos com element material ténen unes característiques tècniques específiques (sistema de representació, existència o no d'escala, suport, pigments i vehicles utilitzats: color, llàpis, ploma, etc.) que l'adscriuen a una època, estil o moment històric determinat.

En el nostre text podrem comprovar com des dels inicis de l'edat moderna el dibuix, l'expressió gràfica arquitectònica, apareix en la ciutat d'Elx indisolublenment unit a la formació, transformació i reforma dels edificis i els espais urbans més emblemàtics, i fins i tot a la lectura o visió del conjunt de la ciutat pel caràcter d'elaboració abstracta i moltes vegades apriorística que solen tenir els documents gràfics produïts.

Per tant, en el cas que hem estudiat podem subratllar el fet que la importància de l'expressió gràfica arquitectònica radica, a més de en el seu caràcter 'utilitari' o 'pragmàtic' per a la construcció d'arquitectures, instal·lacions o espais urbans significatius, o per a l'establiment de drets o limitacions legals o jurídiques, en les conseqüències conceptuals que té per a la comprensió de la ciutat i de l'espai construït, així com per a la identificació de la pròpia ciutat

per ella mateixa i pels demés, en tant que paisatge i marc construït, escenari, en última instància, de la vida social.

Conseqüentment amb això, en aquesta exposició, per tal de demostrar la nostra hipòtesi, identificarem els diferents ussos del dibuix que s'han donat en la formació de la ciutat d'Elx durant les èpoques moderna i contemporània. I utilitzarem diferents imatges gràfiques relatives a aspectes de l'arquitectura, l'urbanisme i el territori des del segle XVI fins l'actualitat.

01. INTRODUCCIÓ

Com vostés saben, Elx és una ciutat de mitjana grandària situada al sud del País Valencià, a uns quinze quilòmetres del litoral, en la plana que forma el riu Vinalopó abans de la seua desembocadura en l'antiga albufera d'Elx, avui en dia ocupada per les salines de Santa Pola. En aquests moments la població d'Elx s'apropa als 200.000 habitants i la seua economia es basa en una important activitat industrial i, en menor escala, agrícola i de serveis.

La part del camp d'Elx més rica des d'un punt de mira agrícola fou colonitzada pels romans. D'aquella centuriació romana han quedat traces sobre el territori en camins, séquies, límits de propietat o desnivells. Ha quedat també l'important jaciment arqueològic de l'Alcúdia, l'antiga Illici romana que s'alçà sobre un poblat eneolític i una ciutat ibera, situada a uns cinc quilòmetres al sud de la ciutat actual d'Elx.

En el segle VIII, els àrabs abandonaren l'Alcúdia i es traslladaren a l'actual emplaçament d'Elx, essent citada aquella incipient ciutat per diferents viatgers de la baixa edat mitjana.

En el segle XIII, amb la conquesta cristiana a càrreg de les tropes de Jaume I, els àrabs foren expulsats de la vila, tot fundant una moreria a mig quilòmetre al sud d'aquella.

Amb la noblesa catalana i aragonesa assentada en la vila es va iniciar la formació de l'Elx modern, però la seua evolució fou hipotecada per la cessió en feu de la vila que va fer Isabel I de Castella a la casa dels Càrdenas a finals del segle XV.

En resistir-se la vila al seu enfeudament, s'originà un plet entre el senyor feudal i el Consell Municipal d'Elx que no es va resoldre fins l'any 1812, quan les corts de Càdis aboliren els senyories jurisdiccionals.

Aquesta circumstància determinà en gran mesura l'evolució de la ciutat i les seues transformacions urbanes, ja que la dualitat de poders enfrontats vila-senyor es reflexava en tota la vida quotidiana, en particular en l'activitat arquitectònica i urbanística, ja que el municipi insistia continuament en protagonitzar la vida urbana i les intervencions que transformaven l'espai físic, intervencions que havia de sotmetre prèviament a l'aprovació del senyor.

Malgrat aquesta circumstància, les possibilitats d'actuació del Consell es van veure afavorides per una situació econòmica boiant durant els segles XVII i XVIII, gràcies a una economia basada en la fabricació de sabó a partir de l'oli d'oliva i de la barrella, productes tots dos que es donaven en abundància al municipi.

Totes aquestes circumstàncies feren que els episodis arquitectònics i urbanístics a partir del segle XVIII tingueren una entitat suficient com per a presentar una important vessant gràfica on podem veure clarament l'evolució del paper del dibuix en les transformacions arquitectòniques i urbanes.

Certament, açò és possible pel fet que existeixen nombrosos documents gràfics, ben conservats, en l'arxiu municipal de la ciutat, arxiu d'una riquesa ben estimable.

Alguns d'aquests documents apareixen vinculats a determinats expedients administratius o inclosos en ells, però d'altres no sabem el motiu pel qual es van fer, ja que es troben recopilats juntament amb altres documents diversos, més com a curiositats històriques que com a instruments de coneixement o de previsió d'intervencions en la ciutat.

02. ELS PRIMERS DIBUIXOS ARQUITECTÒNICS

Com era d'esperar, el primer ús del dibuix arquitectònic en la ciutat d'Elx, i també el que té un fil conductor més permanent fins els nostres dies es el que té com a tema la construcció d'edificis.

Així, el document gràfic d'arquitectura i urbanisme més antic que coneixem es refereix a la construcció d'un immoble per al gra per part del Consell de la Vila. Es tracta dels dibuixos de la planta i l'alçat de l'Almodí de la ciutat que podem datar en el segle XVI.

Pel grau de definició del document sembla ser que es tractava d'un dibuix fet per a traure a subhasta les obres de construcció de l'edifici. I pel que fa a les seues característiques tècniques, podem observar que els elements gràfics es troben encara sense codificar, que no s'inclou escala ni proporció i que es superposen nombrosos textos explicatius.

Com diem, aquesta línia d'aplicació dels documents gràfics en la formació de la ciutat d'Elx ha estat la més habitual fins els nostres dies, encara que amb evidents perfeccionaments succesius mercè a la codificació dels sistemes de representació i a les noves tècniques gràfiques que han anat apareixent.

Tanmateix, l'ús del dibuix des d'un punt de mira jurídic el trobem també en una data prou primerenca, 1580, amb un plànol de delimitació del palau del Duc. Aquest document, com l'anterior, inclou també textos explicatius on es posa de relleu la relació de l'immoble amb els seus veïns i en la identificació el més exacta possible d'elements físics que ajuden a situar la propietat.

03. EL SET-CENTS

D'altra banda, les nombroses obres que va acometre la Vila durant el segle XVIII va permetre que es multiplicaren els documents gràfics. Amb tot, fins la intervenció de l'Acadèmia, la qualitat formal i conceptual d'aquests documents era escassa.

Així passà, per exemple, el 1745 amb la Pescateria Vella, la qual era a penes un porxe o llonja adossada a unes cases existents.

Per a la construcció d'aquest edifici es feu una subhasta basada en uns dibuixos a llapis de petites dimensions que només oferien una lleugera idea de les intencions del Consell ja que no tenien escala ni guardaven proporcions. Fet i fet, per a interpretarlos adequadament i poder construir l'obra calia acudir a un extens document escrit que podríem considerar un 'Plec de condicions econòmico-administratives' avant la lettre, que era allà on es definien les dimensions de l'edifici, les característiques constructives de l'obra i la qualitat dels materials.

Tanmateix, amb el desenvolupament de la Il.lustració i amb la difusió dels seus plantejaments i amb la intervenció de l'Acadèmia de Sant Carles de València, es va produir a Elx una intensificació de l'ús del dibuix amb unes finalitats més instrumentals, de caràcter constructiu o de control.

Aquest interès pel dibuix culminà el 1790 amb la creació d'una acadèmia de dibuix patrocinada conjuntament pel marquès de Diezma i pel Consell Municipal d'Elx, fundació que en les actes es qualificava com "una obra utilosa y combeniente al público".

A la vegada es produí un enriquiment formal dels dibuixos d'arquitectura referits a les obres públiques municipals. Alguns d'aquests dibuixos arribaren a extrems de veritable virtuosisme, com és el cas d'un dibuix del Pont Vell fet per un mestre d'obres per a procedir a reparar un dels seus arcs, o com en el cas del dibuix d'una secció longitudinal de l'església del convent de les monges clarisses, el qual pot ser siga el dibuix acadèmic més interessant des d'un punt de vista formal de la col.lecció de l'Arxiu Històric d'Elx.

Un altre ús del dibuix d'arquitectura iniciat a Elx durant el segle XVIII fou la del traçat de l'espai urbà, carrers i illes de cases, çò és l'ús més propi per a la configuració de la ciutat, amb el que açò suposava d'uns primerencs inicis d'allò que podríem anomenar el «dibuix de la urbanística».

Així, en el darrer quart del sgle XVIII, a Elx es van talar alguns horts de palmeres per a construir nous barris de cases d'habitació.

El primer d'aquests nous fragments de ciutat es duqué a terme el 1770, pero per a iniciar les obres fou prou amb una mera exposició raonada de motius dels promotors al Consell, mitjançant una simple instància, sense que hi hagués necessitat

d'aportar cap documentació gràfica, ni per prescripció legal de les ordenances ni per necessitats econòmiques dels promotors.

Tanmateix, uns anys més tard, cap al 1799, el clero de Santa Maria, decidí establir en cases un dels horts de la seua propietat. I per a tal cosa, ja manà que un mestre d'obres acadèmic fera un cuidadós document gràfic. Es tractava d'un plànol del barri del Clero, el qual tenia un caràcter econòmic més que constructiu, ja que servia més per a mostrar els solars que s'hi obtenien i les transaccions que se'n produïen més que per a construir la urbanització.

També acudí al dibuix de la urbanística en aquests anys el comanador dels flares mercedaris, qui, amb la fi d'augmentar la importància arquitectònica i urbana del seu convent, el 1797 encarregà a l'arquitecte que dirigia la construcció de la nova església un plànol de noves alineacions del convent.

La finalitat d'aquest plànol era geometritzar el perímetre del convent, tot enderrocant part de la vella església tardogòtica i tot fent una permuta del solar sobrant per l'espai públic sobrant.

Per altra banda, la intervenció dels arquitectes acadèmics al segle XVIII a Elx, tot dibuixant plànols per a la intervenció en edificis, fou especialment rellevant en el cas de les architectures emblemàtiques de la ciutat.

Així tenim la planta i la secció de la capella de la Comunió, espai amb el qual es completava l'església de Santa Maria. Amb tot, cal remarcar que aquests documents s'originaren per la necessitat de practicar reconeixements pericials de l'estat de l'obra i comprovar si s'ajustava o no al projecte, segons es dedueix de l'informe contradictori fet per dos arquitectes diferents els quals van signar els documents.

Un altre plànol de gran interès es refereix a l'edifici de l'Ajuntament, el qual es projectà convertir en un palau neoclàssic, encara que aquestes reformes mai no es portaren a terme.

El paper enriquidor del dibuix acadèmic culminà el 1807, amb el projecte del Cementeri, projecte que fou alabat i discutit i que creà una gran polèmica pels interessos que hi havia en joc.

Fet i fet, malgrat aprovar-se aquest document, mai no s'arribà a fer l'obra i fins i tot els metges canviaren el seu informe inicial favorable per un altre desfavorable, tot alegant que no havien tingut un coneixement exacte, ja que es deixaren endur per la bellesa del dibuix, sense fixar-se en el contingut, ja que, segons deien, "todos nos entretuvimos en celebrar el diseño."

En contrast amb les propostes 'artistitzants' que acabem de veure, en la ciutat seguien produint-se dibuixos absolutament instrumentals, destinats a traure a subhasta les obres corresponents. Aquest és el cas del detall d'unes balconades de

ferro forjat, el qual és gairebé un detall de l'actual dibuix de detalls arquitectònics.

Un altre paper del dibuix durant el segle XVIII, també d'un marcat caràcter instrumental, té com a tema les instal·lacions urbanes, especialment l'abastiment d'aigua. Aquest és el cas d'un plànol de les places de la Fruita i de Baix, on es situen les fonts que prenen l'aigua de les séquies de reg.

I ja, per fi, un altre ús del dibuix que s'inicià en el segle XVIII fou el dibuix del territori, concretament en els Saladars d'Elx.

Cal advertir que aquesta part del municipi tenia un gran valor econòmic perquè en ella es produïa la barrella, planta utilitzada en el procés de fabricació del sabó, i que aquestes terres eren reclamades pel Senyor enfront de la possessió que n'ostentava la Vila des de l'edat mitjana.

L'enfrontament entre ambdues institucions per la possessió dels Saladars d'Elx originà un llarg plet, el qual guanyà finalment el Consell, però que originà la redacció de moltíssims plànols dels Saladars, documents els quals adquirien el valor de prova pericial davant els tribunals de justícia, amb la qual cosa solien ser documents gràfics prolixes en descripcions literàries de tota mena, en indicar migers, assarps, mollons, fites, etc.

També per a l'abastiment d'aigua es dibuixaren en el segle XVIII plànols generals del territori, com ara el plànol de la llacuna de Villena i la conducció de l'aigua d'aquesta llacuna fins a Elx.

Uns altres plànols es van fer per motius que desconeixem com ara el plànol de la vila d'Elx dibuixat pel mestre d'obres acadèmic Porrás, el qual encara no estava fet a escala, però on s'indicaven en diferent color els barris sota la jurisdicció del Consell i els que pertanyien al domini del Senyor.

04. EL VUIT-CENTS

Amb tot, els plànols moderns de la ciutat no començaren a dibuixar-se fins el segle XIX, quan es van fer els anomenats 'plànols geomètrics' del conjunt de la població, com el conegut plànol de la vila d'Elx del 1849, alçat ja amb procediments moderns i amb gran exactitud en els resultats.

Aquest document venia a complimentar una Reial Orde i tenia, a més la finalitat de modificar les alineacions de la ciutat, tot assenyalant-hi amb línies vermelles les noves línies de façana.

A finals del segle XIX i començament del XX tornem a trobar també plànols de petits barris parcials, semblants als que hem vist a finals del XVIII.

Aquests fragments de ciutat es creaven pel mateix procediment de talar un hort de palmeres i habilitar-lo per a la

construcció de cases mitjançant un dibuix previ, com fou el cas de l'hort de les 'Patades'.

Però aquests anys també van sorgir els plànols dels grans eixamples de Ponent i de Carrús, els quals, segons la nostra interpretació, encara que es van produir al segle XX corresponien tipològicament, tant pel seu grafisme com pel seu contingut a propostes gràfiques i urbanístiques del segle XIX.

Però en el segle XIX cobrà importància sobre tot el document gràfic de projectes d'obres urbanes, necessari amb la intervenció dels enginyers en la construcció de la nova ciutat que plantejava la burgesia en tant que nova classe social dominant.

Tenim així els nombrosos plànols d'espais públics, amb un elevat contingut tècnic i instrumental, on es definien elements com ara el pavimentat dels carrers, l'abastiment d'aigua a edificis públics clau com ara la pescaderia i el mercat, o fins i tot plànols d'un primitiu mobiliari urbà com ara bancs.

En contrast amb aquests dibuixos per a la construcció de l'espai urbà destaca l'esquematisme dels documents gràfics per a bastir edificacions, habitualment redactats per mestres d'obres, com fou el cas del nou Escorxador, un dels equipaments més significatius de la ciutat, l'existència del qual es remuntava a l'edat mitjana.

Podem mencionar aquí també, encara que siga de pasada, un aspecte no tan instrumental de la representació gràfica de la ciutat, però amb una important càrrega ideològica.

Ens referim a la visió que donaven d'Elx els viatgers del segle XIX, els quals podien haver-se format en la Il.lustració, com és ara el cas del gravat de Laborde, o tenir unes arrels romàntiques, com en el dibuix anònim del riu i la ciutat.

Com podem veure, la visió romàntica dels artistes, en el caso d'Elx remetia a la imatge d'un fantàstic oasi oriental amb cúpules, torres i palmeres d'arrels arabitzants, el qual era un producte més de la imaginació que de l'observació directa i el qual tenia correspondència amb les descripcions literàries, com fou el cas dels gravats de Doré que il.lustraven textos de Davillier.

05. EL NOU-CENTS

Ja a començament del segle XX tornaren a tenir importància els dibuixos instrumentals de projectes de grans equipaments, malgrat que la major part d'aquests projectes no foren construïts.

Era el cas de les Escoles Graduades de Marcellà Coquillat, arquitecte il·licità establert a Barcelona, i també el cas del projecte de Museu per a la col·lecció de Pere Ibarra, dibuixat pels alumnes de Urbanologia de l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Madrid, dirigits per César Cort Botí, els

quals van passar una temporada a Elx tot fent treballs de pràctiques.

En contrast amb aquests projectes del primer quart del segle XX no realitzats, tenim els plànols que es van fer per a les arquitectures domèstiques d'Elx, molts d'ells presentats obligatòriament per a obtenir la llicència d'obres.

Així, tenim les petites cases unifamiliars entre migeres o cases de planta baixa destinades a famílies obreres, típiques d'Elx tot al llarg de la primera meitat del segle XX.

També tenim els plànols de les cases burgeses, ja foren vivendes unifamiliars, com el chalet racionalista dels anys trenta a l'«Hogar Jardín», la cèlebre casa de l'Hort del Cura dels anys quaranta o vivendes col·lectives de pisos com ara la casa d'Albert Asencio, també dels anys quaranta.

A la vegada es van produir dibuixos per a la construcció dels grans edificis industrials de la ciutat, com ara la Fàbrica de la farina, edificis construïts abundantment a Elx durant tot el segle XX com a conseqüència de la seua puixança productiva.

Pel que fa a la reconstrucció de la ciutat després de la Guerra d'Espanya, destaquen els cuidadosos dibuixos amb ombres preparats per l'arquitecte Antonio Serrano Peral, com ara el plànol per a la reconstrucció de l'església de Sant Joan Baptista, destruïda el 1936.

Però a partir dels anys cinquanta destaca, sobretot, el dibuix modern de la urbanística. Així tenim els documents del Pla General d'Ordenació Urbana del 1962, tant el plànol de la ciutat existent, on destaca l'estructura reticular dels horts de palmeres, com el plànol d'alineacions, definit per línies vermelles i negres, com el plànol de zonificació definit mitjançant trames o taques contínues.

Tenim també els documents del Pla General d'Ordenació Urbana del 1970, un pla economicista i teòric, obra de l'arquitecte Javier Garcia Bellido, però els dibuixos del qual es caracteritzen per les taques i els desenvolupaments coloristes i per la incorporació al seu corpus d'abundants documents gràfics d'anàlisi de la ciutat, com ara l'evolució urbana, o la lectura d'Elx tot seguint la teoria dels sectors circulars d'Homer Hoyt.

I ja en la darrera dècada, tenim dibuixos fets amb tècniques gràfiques més elaborades i depurades.

D'entre tots ells destaquem el projecte de nous espais urbans com ara la avinguda de la Llibertat, la qual és la gran actuació urbanística en l'Elx de finals del segle.

I també els projectes d'intervenció en alguns dels edificis emblemàtics del municipi, com ara la Casa Vestuari o els Forns d'algeps.

A partir dels anys vuitants tenim també plànols amb un caràcter de base de dades i, per tant, útils a efectes urbanístics, normatius o fiscals.

Entre ells, cal destacar la col·lecció de plànols territorials a escala 1/5.000 del any 1980, el primer plànol modern del conjunt del municipi i de la ciutat, confeccionat amb tècniques modernes, concretament mitjançant un vol aeri.

I en aquests anys apareixen també plànols amb un caràcter informatiu o turístic, com ara el plànol de carrers que l'Ajuntament reparteix entre els ciutadans que ho demanen.

06. EL DIBUIX DELS INVESTIGADORS

Un altre ús del dibuix de la ciutat en èpoques recents prou diferent del que hem vist fins ara és l'elaboració gràfica de propostes històriques o geogràfiques fetes des de la geografia urbana o des de la història urbana. Així tenim el plànol de Gozálviz de la Centuriació romana, on l'autor mostra gràficament la seua hipòtesi de que el traçat viari romà es troba en la base de les dues ciutats àrabs d'Elx.

O també tenim el plànol de Bevià de la Vila i la Moreria d'Elx, on es reflexa esquemàticament la dualitat urbana d'ambdós nuclis i el seu sistema hidràulic, tot plantejant la hipotètica situació dels banys àrabs.

I ja, finalment, podem assenyalar l'aproximació a la representació gràfica de la ciutat des d'un punt de mira acadèmic de la disciplina Dibuix Arquitectònic, çò és amb un criteri d'investigació.

Com a mostra d'aquesta intencionalitat del dibuix, tenim els plànols de cases d'horts de palmeres d'Elx fets per nosaltres el 1978 per a un estudi de l'arquitectura popular.

I també el dibuix del sventramento del rerapalau, on es mostra la superposició de la trama preexistent i de les noves illes de cases construïdes en l'antic barri dels Filadors d'Elx.

També podem incloure en aquest ús del dibuix de la ciutat alguns exercicis realitzats pels alumnes de primer curs d'arquitectura tècnica de l'Escola Politècnica d'Alacant.

Així tenim les làmines de canvi d'escala fetes en el curs 1991-92 dels Forns d'algeps d'Elx, edifici restaurat sota la nostra direcció, on era opcional utilitzar tècnica de delineació a tinta xina negra, o tècnica de color.

I tenim també un croquis a mà alçada del Templet de la música de l'antiga Glorieta d'Elx, dibuixat en el curs 1989-90.

07. CONCLUSIONS

I ja, com a conclusions del que hem exposat, podem dir que en el cas d'Elx existeix, efectivament, una continuïtat ininterrompuda de l'elaboració gràfica durant tota l'edat moderna per a la formació i transformació de la ciutat. Podem destacar, aixímateix, els múltiples usos de l'expressió gràfica arquitectònica en aquest procés de formació i transformació, ja siga per a la construcció de l'espai urbà o de l'arquitectura, per a la seua reforma o condicionament, per a l'estudi de

qualsevol variable que tinga la ciutat con a marc de referència i fins i tot per a l'ensenyament del dibuix arquitectònic.

Pel que fa a la contextualització del que hem exposat, advertirem que l'abundància, qualitat i diferent utilització de la documentació gràfica produïda i conservada a Elx fa que la nostra ciutat es distingisca d'altres ciutats de mitjana grandària, tot acostant-se en la seua forma de produir urbanisme i arquitectura a les grans ciutats europees, les quals disposaven generalment de molts més medis tècnics. Aquest fenomen no és gaire habitual en ciutats de grandària semblant a la d'Elx, on habitualment la construcció de la ciutat es feia directament, sense comptar amb documents gràfics previs. I és aquesta peculiaritat allò que fa especialment remarcable la riquesa en l'elaboració gràfica que trobem a la nostra ciutat.

GJiU. 30-05-1993

[«Quin dibuix, quina ciutat? (El dibuix arquitectònic en la formació d'una moderna ciutat de mitjana grandària: Elx entre els segles XVI i XX)», en August Bover et al., eds. Actes del Seté col·loqui d'estudis catalans a Nord-Amèrica. Berkeley, 1993, Barcelona, ed. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, 304 p., p. 113-123]

Revisat:

NOTES PER A UNES «JORNADAS CONTRA LA INTOLERANCIA. EL URBANISMO COMO FAVORECEDOR DE LA INTEGRACION DE LA CIUDAD»

Juliol 1993

-Importancia de las ciudades como foco de atracción de gentes, espacio de convivencia, espacio de creación, difusión y comunicación de ideas

-La batalla por la integración social y racial es hoy en día en gran medida una batalla urbana

-Significado del urbanismo:

-Muchas cosas en las últimas décadas:

1. Movimientos sociales
2. Planificación económica
3. Equilibrios/desequilibrios territoriales
4. Legislación: derechos / deberes sobre el territorio
 - . Forma urbana / forma rural / forma natural

Urbanismo como creador de formas:

-la escena urbana no solo como paisaje de fondo sino, sobretodo, como vertebrador de la actividad social y humana

-Urbanismo: técnica concreta. Formas de hacer ciudad o de transformar la ciudad existente

-¿Que tipo de ciudad perseguimos en la sociedad actual?: Modelo heredado de las primeras propuestas burguesas del ochocientos. Su dificultad e imposibilidad en el capitalismo avanzado y agresivo

-Nos encontramos en la prehistoria de las formas urbanas

-Planteo más el interés de los casos concretos que de las teorías generales del urbanismo

-Además, abordando el caso concreto es desde donde mejor se puede intervenir desde las instancias municipales, sociales o políticas

-Por lo tanto, es necesario plantearse los problemas urbanos ciudad a ciudad, entender cada una de ellas

-Temas básicos que yo plantearia:

1. Segregación formal o física (territorial): barrios marginales, bolsas de pobreza
2. Discontinuidades
3. Desequipamiento
4. Historia urbana

-El caso de Elche:

-Evolución desde la primitiva villa árabe hasta la ciudad de final del siglo XX.

-Ensanches de comienzos de siglo compactos o continuos, no en mancha de aceite

-Posibilidad de colmatarse estos espacios (renovación urbana aceptable), acoger la gran avalancha de población inmigrante de los sesenta y crecer en vertical.

GJiU. 28-07-1993

Revisat:

INFORME RAZONADO SOBRE EL TRABAJO FINAL DE CARRERA ESCALERAS DE BÓVEDA DE PIEDRA. LA ESCALERA DE LA SACRISTÍA DE LA IGLESIA DE SANTA MARÍA DE ELCHE, DE LA ALUMNA ANA MARÍA MUÑOZ PEREZ

Octubre 1993

En el trabajo que presenta la alumna Ana María Muñoz Pérez se estudian las escaleras de bóveda de piedra en la construcción de la arquitectura, presentándose como corolario del mismo el estudio y el levantamiento gráfico de un ejemplo de gran importancia: la magnífica escalera setecentista de la sacristía de la iglesia de Santa María de Elche, escalera que sirve de acceso a las tribunas o balcones de dicha iglesia, uno de los múltiples espacios del templo que devienen públicos en la celebración de la Festa o Misteri d'Elx.

En este trabajo podemos distinguir tres partes diferenciadas: en la primera de ellas se estudia la piedra como elemento constitutivo de las bóvedas, así como aspectos constructivos, estructurales e históricos de las mismas.

En una segunda parte se recogen aspectos de la estereotomía de la piedra a la luz de diversos tratados renacentistas, así como algunos ejemplos de escaleras similares que se encuentran en la Gobernación de Orihuela.

Y en una tercera parte se estudia el caso concreto ya mencionado de la escalera de la sacristía de la iglesia de Santa María de Elche.

El desarrollo del tema, como vemos, es sumamente amplio e incluye diversos aspectos técnicos e históricos de las escaleras de bóveda de piedra. Su oportunidad viene dada a nuestro parecer, por una parte, por la necesidad de contar con un conocimiento lo más exacto posible del conjunto de nuestro patrimonio monumental, incluyendo, como es obvio, los planos del mismo, ya que es una necesidad previa ineludible para cualquier intervención en dicho patrimonio o para cualquier estudio sobre el mismo.

Pero también me parece oportuno este desarrollo del tema en una escuela de Arquitectura Técnica por lo que conlleva de investigación y análisis en distintos campos: el histórico-documental, el técnico-constructivo y el gráfico de levantamiento de planos. La necesidad de realizar trabajos de investigación en nuestras escuelas es un hecho, pero, además, ante temas como el que nos ocupa, no debemos olvidar el papel que históricamente correspondió a los aparejadores y maestros de obras en el levantamiento de construcciones como esta, así como el papel que actualmente les corresponde en la intervención en las mismas.

De lo ajustado y concienzudo del resultado del trabajo de Ana María Muñoz habla por sí sólo el exacto apartado teórico que se incluye, así como la extraordinaria colección de planos originales dibujados por la alumna.

Con todo, no quisiera que se pasase por alto el hecho de que en este trabajo se evidencia, sobre todo, el papel del dibujo como instrumento de conocimiento de la arquitectura, ya que, como se ha indicado en numerosas ocasiones, el lenguaje propio de la arquitectura es precisamente el dibujo.

En efecto, el dibujo es imprescindible para poder intervenir en una obra arquitectónica, pero lo es aún más para tener un exacto conocimiento de esa obra, conocimiento que los técnicos que intervenimos en la arquitectura no podemos delegar en otros titulados o profesionales, ya que sólo mediante la formación que se adquiere en las escuelas técnicas puede entenderse en toda su complejidad formal y constructiva el hecho arquitectónico.

Además, en este caso, con el dibujo de la escalera de la sacristía, Ana María Muñoz ha llegado a tales extremos de entrega, virtuosismo y exactitud que con toda propiedad podemos hablar de "su" escalera, ya que no hay apropiación más plenamente legítima que la que se obtiene mediante el estudio y la adquisición del conocimiento.

Así, como decimos, el trabajo que se va a exponer, tiene el interés y la utilidad añadidos de que con el mismo hemos podido obtener los planos de un elemento arquitectónico que hasta ahora nunca había sido dibujado ni de forma siquiera aproximada. Somos de la opinión que la profusión de elementos gráficos que se han elaborado y la gran exactitud y el elevado grado de fiabilidad de los mismos, son una tarea que por si sola justifica el mucho tiempo y el mucho trabajo que la autora ha invertido en su realización.

Ya para acabar, permítanme decir que, como ya me sucedió en una ocasión anterior, me encuentro aquí de nuevo como tutor del Trabajo Final de Carrera de una alumna que, habiendo cursado conmigo la asignatura de Dibujo Arquitectónico en primero de carrera durante el primer año que ejercí como profesor en esta escuela, se encuentra ahora en la prueba final previa a su titulación como Arquitecto Técnico.

Permítanme que manifieste ahora, como la otra vez, mi complacencia ante este hecho al comprobar la capacidad que un buen alumno, como lo es Ana María Muñoz, es capaz de adquirir en su paso por nuestras aulas. En cierto modo es algo que creo que nos enorgullece a todos los que hemos hecho de la docencia nuestra vocación.

Pero no quisiera acabar este prólogo sin insistir todavía en la gran capacidad de trabajo de la autora, sólo comparable a su extraordinaria sensibilidad. Hago votos porque el tiempo y los avatares del ejercicio profesional, quizá lejos del alma mater en donde se ha desenvuelto hasta ahora, no disminuyan estas cualidades de Ana María Muñoz, sino que las refuercen y acrecienten, de manera que puedan madurar y dar sus frutos.

Por todo lo expuesto, quiero manifestar públicamente ante

este tribunal mi satisfacción como tutor de este trabajo y solicitar que, previa su oportuna exposición y discusión, se dignen aprobar el mismo.

Y ya, sin más, escuchemos la exposición que Ana María Muñoz hará a continuación de su trabajo.

GJiU. 07-10-1993

Revisat:

